

17. Додаткові рекомендації щодо звернення до Європейського суду з прав людини у зв'язку з порушенням прав осіб на окупованій території Автономної Республіки Крим та у південно-східних областях України : Рекомендація Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minjust.gov.ua>.

18. Мікуліна М.М. Право на життя як складова приватності фізичної особи / М.М. Мікуліна // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1 (7). – С. 1–17.

19. Орлеан А.М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від ек-

сплуатації / А.М. Орлеан // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9). – С. 1–17.

20. Соловійов А.В. Право людини на життя: цивільно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.В. Соловійов. – Львів, 2004. – 21 с.

21. Старко О. Поняття та зміст права на життя / О. Старко // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 1. – С. 55–59.

22. Чистякова Ю.В. Правова знакова конструкція «право на життя» в різних правових системах / Ю.В. Чистякова // Актуальні питання держави і права. – 2011. – № 59. – С. 537–544.

УДК 343.32

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД ЯК ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Словська І.Є., д. ю. н., доцент,
помічник-консультант народного депутата України
Апарат Верховної Ради України

Стаття присвячена аналізу дефініції та структури конституційного ладу. Конституційний лад – це певна організація держави й суспільства, визначена та закріплена в конституційному порядку. Сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства й держави, що можуть змінюватися залежно від прогресу цивілізаційного розвитку, є базисом у забезпеченні національної безпеки.

Ключові слова: конституційний лад, національна безпека, об'єкт національної безпеки, державний лад, суспільний лад, правовий статус особи.

Статья посвящена анализу дефиниции и структуры конституционного строя. Конституционный строй – это определенная организация государства и общества, регламентированная в конституционном порядке. Совокупность сбалансированных интересов личности, общества и государства, которые могут изменяться в зависимости от прогресса цивилизационного развития, является базисом в обеспечении национальной безопасности.

Ключевые слова: конституционный строй, национальная безопасность, объект национальной безопасности, государственный строй, общественный строй, правовой статус личности.

Slovska I.E. CONSTITUTION ORDER AS AN OBJECT OF CRIMES AGAINST NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the analysis of the definition and structure of the constitutional system. The constitutional order is a certain organization of state and society, regulated in the constitutional order. The totality of balanced interests of the individual, society and the state, which may change depending on the progress of civilization development, is a basis in national security.

Key words: constitutional order, national security, subject of the national security, public order, social system and the legal status of the individual.

Постановка проблеми. Причиною необхідності запровадження системних змін у взаємодії «держава – громадянське суспільство» є захист України як суверенної й незалежної, демократичної та правової республіки. Визнання й гарантуванню загальних засад організації конституційного ладу на рівні Основного Закону [1, ст. ст. 1, 5] потрібно надати практичного контексту. Складні політико-правові процеси, що відбуваються, актуалізують питання забезпечення національної безпеки як пріоритетної стратегії розвитку держави. Звернення до доктринального аналізу поняття «конституційний лад» через характеристику різних способів його визначення є важливим науковим завданням, що вирізняється не лише доктринальною, а й прагматичною актуальністю.

Стан дослідження. Наукова проблема захисту конституційного ладу як складової національної безпеки вивчалася такими автора-

ми, як Ю. Барабаш, О. Батанов, Н. Богданова, В. Журавський, Д. Златопольський, В. Кабишев, О. Козлова, В. Копейчиков, В. Маклаков, В. Погорілко, О. Прієшкіна, О. Румянцев, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, О. Фрицький, В. Чиркін, В. Чушенко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін.

Метою статті є дослідження поняття і структури конституційного ладу як об'єкта злочинів проти національної безпеки. Без визначення таких характеристик неможливо правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай, наукова література не дає однозначної характеристики конституційного ладу. Окремі автори аналізують дефініцію як цілісну систему соціально-правових відносин та інститутів, які підпорядковані безумовним моральним і конституційним вимогам [2, с. 59; 3, с. 80];

сукупність основних політико-правових, економічних і суспільних (в інших трактуваннях соціальних) відносин, які виникають у суспільстві [4, с. 105; 5, с. 304; 6, с. 6]. Наведені тлумачення відзначають подібність ознак ладу конституційного й суспільного. Очевидність такого висновку впливає із трактування суспільного устрою як поєднання політичної та економічної основ організації суспільства. Щоправда, це визначення містив підручник «Радянське державне право» 1968 р. видання, додаючи як складову суспільного ладу ще й класову структуру [7, с. 76].

Категорія «конституційний лад» є відносно новою для правової науки. Її тлумачення й характеристики не розкривали фахові джерела радянської доби [7; 8; 9; 10; 11; 12], оскільки нормативно цей термін також не згадувався. У пострадянський період пріоритетним елементом основної частини Конституції незалежної України декларуються її Загальні засади, тобто, як наголошують науковці [13, с. 8; 2, с. 59], основи конституційного ладу.

Правильним варто визнати зауваження, що розвиток теорії конституційного ладу припав саме на період становлення країн нової демократії. Захоплення цим новим державно-правовим явищем у юридичному середовищі призвело до намагань відмовитись від усього старого, радянського, особливо традиційного для радянської науки державного права підходу про закріплення в Основному Законі конституційних засад державного та суспільного ладу. Якраз і заміником цих категорій мав стати конституційний лад. Однак, на відміну від своїх радянських попередників, які хоча б згадали про «основи суспільного ладу» й «державний устрій» у Конституції 1978 р. [14, розділи I, III], українські законодавці вирішили включити категорію «конституційний лад» до Конституції, але не як назву структурного підрозділу, а пов'язавши її з одним із ключових принципів конституціоналізму [15, с. 186]. Наслідком нечіткого формулювання стало різне трактування засад конституційного ладу, які, як вважають деякі автори, містяться не лише в Розділі I «Загальні засади», а й також у Розділах III «Вибори і референдуми», XIII «Внесення змін до Конституції України» [16, с. 10]. Саме засади (основи) конституційного ладу є своєрідним «каркасом конституційного права, ... який формує конституційно-правові зв'язки. Вони є найбільш стійкими принципами системи права України, .. серед яких виділяють перш за все норми-принципи, норми-цілі, норми-зобов'язання держави перед суспільством і громадянином» [13, с. 9].

Досить поширеним є тлумачення конституційного ладу як системи суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією й законами, прийнятими на її основі й відповідно до неї [17, с. 135; 18, с. 153; 19, с. 102]; певної організації держави та суспільства, визначеної й закріпленої в конституційному порядку [20, с. 11]. Тобто, як правильно зауважують фахівці [21, с. 20–21], досліджувана категорія передбачає систему й визначений тип усіх відносин, регламентованих Основним Законом.

У наукових джерелах конституційний лад трактується також як певний спосіб або форма організації держави, закріплені в Конституції, тобто автори ототожнюють конституційний і державний лад [22, с. 75].

Більше того, можна зустріти таку правову позицію, яка взагалі зводиться до заперечення вживання терміна «конституційний лад» на противагу «суспільний лад». Мотивують наведений висновок тим, що Конституція й державний лад формуються на принципах політичних, соціальних та економічних відносин, які сукупно становлять поняття суспільного ладу. Окрім того, категорія «конституційний лад» є значною мірою компільованою аналогією категорії «суспільний лад», що є базисом як для нормативування, так і вивчення держави і права [23, с. 56–57]. Тому розширення науково-категорійного апарату новим терміном є безпідставним [21, с. 20].

Низка науковців, загалом погоджуючись із наведеним вище запереченням, є більш лояльними й виваженими в аргументах. Зокрема, вони зазначають, що термін «конституційний лад», обраний як заміна поняттю «суспільний лад», має позитивні та негативні ознаки. Він підкреслює ідею конституціоналізму, легітимності встановленого порядку, обов'язок усіх учасників правовідносин діяти згідно з Основним Законом. Щоправда, автори зауважують, що зміст цього терміна ще недостатньо досліджений. Як наслідок, виникають дискусії з приводу співвідношення визначень «конституційний лад», «суспільний лад», «державний лад» [24, с. 80].

Заслугує на увагу думка теоретиків, до яких приєднуємося й ми, що складовими конституційного ладу є устрій держави та суспільства [13, с. 8; 25, с. 8; 26, с. 108; 27, с. 3]. Можна віднайти апелювання до інших складових, зокрема принципів виборчого права [27, с. 3], правового статусу особи в системі відносин [27, с. 3; 28, с. 161], Конституції як Основного Закону держави [29, с. 51], конституційних принципів [30, с. 4], конституційних норм і принципів [31, с. 4], територіального устрою, основних засад зовнішньополітичної та іншої міжнародної діяльності, основ національної безпеки.

Структурний аналіз дає змогу надати характеристику конституційному ладу через призму його суті, змісту й форми. Зокрема, за суттю конституційний лад є певним типом конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства, держави і права. Нині конституційний лад України є перехідним, оскільки поєднує риси різних соціально-економічних формацій і, відповідно, різних типів держави і права, перебуваючи на стадії становлення.

За змістом конституційний лад опосередковує передбачені й гарантовані Основним Законом державний і суспільний лад, конституційний статус особи, систему безпосереднього народовладдя, організацію публічної влади, територіальний устрій, основні засади зовнішньополітичної та іншої міжнародної діяльності, основи національної безпеки й інші найважливіші види конституційно-правових відносин.

За формою конституційний лад є системою основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених і гарантованих Конституцією, тобто основних видів організації й діяльності держави, суспільства та інших учасників конституційно-правових відносин.

Ознаками конституційного ладу, як зауважують деякі фахівці, є суверенність, демократизм, гуманізм, реальність, системність, наукова обґрунтованість, історизм, наступність, програмний характер, гарантованість [16, с. 9; 18, с. 154]. Їм на противагу подібні характеристики з певними правками (принципи) конституційного ладу, що відображають сутність Української держави. До фундаментальних зараховують такі:

а) державний суверенітет; проголошення суверенітету як властивості вищої державної влади, верховенство Конституції на всій території держави;

б) гуманний статус людини, за якого вона сама, її права і свободи є вищою соціальною цінністю; рівність усіх перед законом і право на рівний захист законом;

в) верховенство права в системі загальної підлеглості йому всіх суб'єктів і оснований на ньому Конституції; пряма дія й безпосереднє застосування Конституції, визначення її як вищого закону та підпорядкування їй усіх інших нормативно-правових актів;

г) народовладдя, у тому числі правові принципи народного суверенітету й безпосереднього народовладдя, гарантії народного представництва; основні форми волевиявлення громадян; право на опір тиранії та узурпації влади;

д) політичний плюралізм, який включає гарантії різноманіття політичного життя й вільної участі громадян у політичному процесі;

е) загальні принципи дії механізму державної влади, що передбачає встановлення республіканської форми правління, розподіл влади, самостійне функціонування органів держави та їх взаємодія;

є) визначення гарантій саморозвитку громадянського суспільства, створення умов для забезпечення свободи та самоврядування;

ж) принцип соціальної держави, який включає визначення основних соціальних завдань для розвитку особи, досягнення добробуту; вимоги соціального захисту й безпеки громадян;

з) різноманіття і свобода економічної діяльності; гарантії права власності й рівність правового захисту всіх форм власності; співвідношення регулювальної економічної ролі держави і свободи з господарською діяльністю; принцип соціального партнерства як провідного в економічних відносинах;

и) цілісність і системність конституційного ладу, непорушність його основ та їх верховенство щодо інших положень Конституції [32, с. 36].

Фахівці правильно наголошують, що перелік принципів конституційного ладу не може бути вичерпним. Тому вони не завжди бувають закріпленими у відповідних розділах кон-

ституцій про основні засади й можуть міститися в інших розділах (наприклад, принцип судового контролю тощо) [33, с. 140]. Більше того, законодавець повинен врегулювати й ті відносини, природа та закономірності яких не досліджені, що часто відбувається в перехідні етапи реформування всіх напрямків держави й суспільства. Такі пріоритетні цінності, як справедливість, гуманізм, рівність, свобода тощо, нерідко компенсують недостатність наукових розробок [34, с. 25].

У деяких наукових дослідженнях конституційний лад досить часто та системно пов'язують із такими поняттями, як «демократія» й «правова держава». Більше того, він розглядається, як правило, виключно щодо тих країн, яким властиві ознаки демократизму державної влади та правової державності. Наслідком таких підсумовувань є характеристика конституційного ладу як сукупності тих реальних суспільно-державних відносин, що формуються, існують і розвиваються на засадах Конституції та конституційних законів. Тому не всі відносини, які складаються між державою й суспільством, навіть якщо вони набувають свого конституційного оформлення, утворюють конституційний лад, тобто системний комплекс державно-суспільних відносин інституціоналізується конституційним ладом лише за умови, коли державна влада безперечно визнає: а) свою обмеженість правом; б) суверенне право народу на здійснення державної влади [35, с. 139; 36, с. 23, 25].

Уважаємо, що, оскільки загальні засади конституційного ладу регламентуються Конституцією, а її положення можуть мати як реальний, так і формальний характер, односторонньо стверджувати про відсутність у державі конституційного ладу безпідставно. Більш правильним висновком, як видається, є визначення реального й номінального, тобто формального, характеру конституційно визначених відносин.

Нині формування відповідної законодавчої бази підготовки доктрин, стратегій, концепцій державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки має відбуватися з урахуванням вище проаналізованих конституційних ідеалів. Сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства та держави є базисом у забезпеченні національних викликів, адже останні події й зміни, що відбуваються, повністю аргументують самозбереження суверенної держави завдяки цілеспрямованій внутрішній і зовнішній політиці щодо захисту національних потреб. Порушення такого балансу призводить до загрози конституційного ладу [37, с. 155–157; 38, с. 52].

Висновки. Конституційний лад – це певна організація держави й суспільства, визначена та закріплена в конституційному порядку. Досліджувана категорія передбачає систему й визначений тип усіх відносин, регламентованих Основним Законом. Сукупність збалансованих інтересів особи, суспільства та держави, що можуть змінюватися залежно від прогресу цивілізаційного розвитку, є базисом у забезпеченні національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Конституційне право України : [підручник] / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х. : Право, 2010. – 416 с.
3. Конституційне право України : [підручник] / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. – К. : Ін Юре, 2002. – 544 с.
4. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. – 3-е вид., перероб. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 503 с.
5. Большой юридический словарь / под. ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 790 с.
6. Прієшкіна О.В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02. «Конституційне право; муніципальне право» / О.В. Прієшкіна. – К., 2009. – 41 с.
7. Цветков В.В. Радянське державне будівництво / В.В. Цветков, С.О. Макогон. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 462 с.
8. Лепешкин А.И. Курс советского государственного права : в 2 т. / А.И. Лепешкин. – М. : Юрид. лит., 1961–1962. – Т. 1. – 1961. – 559 с.
9. Курс советского государственного права : в 2 т. / [А.И. Лепешкин, А.И. Ким, Н.Г. Мишин, П.И. Романов] ; под общ. ред. А.И. Лепешкина. – М. : Юрид. лит., 1962. – Т. 2. – 1962. – 592 с.
10. Юридический словарь / ред. кол. : С.Н. Братусь, Н.Д. Казанцев, С.Ф. Кечекьян др. – М. : Юрид. лит., 1953. – 784 с.
11. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А.Я. Сухарев ; ред. кол. : М.М. Богуславский, М.И. Козырь, Г.М. Миньковский и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 415 с.
12. Энциклопедический словарь правовых знаний (Советское право) / гл. ред. В.М. Чхиквадзе ; ред. кол. : С.Н. Братусь, Н.В. Жогин, П.В. Кованов и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1965. – 512 с.
13. Тодыка Ю.Н. Основы конституционного строя Украины : [учебное пособие] / Ю.Н. Тодыка ; отв. ред. В.Ф. Погорілко ; Нац. юрид. акад. Украины им. Ярослава Мудрого ; Акад. правовых наук Украины. – Х. : Факт, 1999. – 318 с.
14. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 р. // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність / упоряд. І.О. Кресіна. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 156–202.
15. Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти на сучасному етапі державотворення : конституційно-правовий аспект : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02. / Ю.Г. Барабаш. – Х., 2009. – 415 с.
16. Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика : [монографія] / відп. ред. В.Ф. Погорілко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; А.С.К., 2003. – 652 с.
17. Конституційне право України / за ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка, 1999. – 373 с.
18. Скрипнюк О.В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання / О.В. Скрипнюк. – Х. : Право, 2009. – 468 с.
19. Шаптала Н.К. Конституційне право України : [навчальний посібник] / Н.К. Шаптала, Г.В. Задорожня. – Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. – 472 с.
20. Конституційне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична книга, 2008. – Т. 2. – 2008. – 800 с.
21. Курс конституционного права Украины : [учебник] / под ред. М.А. Баймуратова, А.В. Батанова. – Сумы : Университетская книга, 2012. – Т. 2 : Конституционный строй Украины. – 2012. – 800 с.
22. Козлова Е.И. Конституционное право Российской Федерации / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М. : Юрист, 1995. – 480 с.
23. Златопольский Д.Л. Государственное право зарубежных стран : Восточной Европы и Азии / Д.Л. Златопольский. – М. : Зерцало, 1999. – 306 с.
24. Чиркин В.Е. Конституционное право России : [учебник] / В.Е. Чиркин. – М. : Юрист, 2008. – 444 с.
25. Основы конституционного права Украины : [підручник] / за ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 286 с.
26. Чушенко В.І. Конституційне право України : [підручник] / В.І. Чушенко, І.Я. Заяць. – К. : Ін Юре, 2009. – 548 с.
27. Конституции буржуазных стран : [учебное пособие] / сост. В.В. Маклаков. – М. : Юрид. лит., 1982. – 408 с.
28. Богданова Н.А. Система науки конституционного права / Н.А. Богданова. – М. : Юрист, 2001. – 254 с.
29. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн : [підручник] / В.М. Шаповал. – К. : Арт Ек, Вища школа, 1997. – 264 с.
30. Мучник А.Г. Комментарий к Конституции Украины / А.Г. Мучник ; Ин-т муниципальной демократии и прав человека. – К. : Парлам. вид-во, 2000. – 256 с.
31. Кабышев В.Т. Становление конституционного строя России // Конституционное развитие России : межвуз. науч. сб. / В.Т. Кабышев. – Саратов : Изд-во СГУ, 1993. – С. 3–14.
32. Румянцев О.Г. Основы конституционного строя : понятие, содержание, отражение в конституции / О.Г. Румянцев // Государство и право. – 1993. – № 10. – С. 3–15.
33. Прієшкіна О.В. Засади конституційного ладу України : системний підхід та змістовне наповнення / О.В. Прієшкіна // Держава і право. – 2010. – № 50. – С. 139–144.
34. Козюбра М.І. Методологія права : концептуальні підходи / М.І. Козюбра // Проблеми методології сучасного правознавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 8–9 жовтня 1996. – К., 1996. – С. 23–25.
35. Скрипнюк О. Соціальна правова держава : проблеми теорії і практики : [монографія] / О. Скрипнюк. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
36. Прієшкіна О.В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 / О.В. Прієшкіна. – О., 2009. – 499 с.
37. Антонов В.О. Проблеми формування нової архітектури глобальної та регіональної безпеки України / В.О. Антонов // Держава і право. – 2010. – № 50. – С. 154–161.
38. Подорожна Т.С. Формування єдиного правопорядку в Україні у світлі глобалізаційних процесів і забезпечення національної безпеки / Т.С. Подорожна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 20015. – № 1. – С. 50–53.